

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

I Verslagen

Satisfaction at last

Verslag van

Congres neuropsychoanalyse ›Satisfaction at last — Neuropsychoanalysis on sex, drive and enjoyment‹

[Brussel, 18-20 juli]

DIRK OLEMANS

Her jaarlijkse NPSA-congres vond ditmaal plaats in Brussel, in de Université Libre de Bruxelles (ULB), en handelde over seksualiteit. Zoals gebruikelijk ging er aan het tweedaags congres een *educational day* vooraf, met een inleiding tot de hoofdthema's van het congres. Oliver Turnbull beet de spits af en zoomde meteen in op de psychofysiologie van de seksuele cyclus, met de klassieke indeling van Masters en Johnson (1966) in vier fasen (opwinding, plateau, orgasme, resolutie). Om de vele biologische gegevens hierover te ordenen, gebruikte hij het interpretatiekader van Jaak Panksepp, die op basis van decennialang neurobiologisch fundamenteel onderzoek zeven *hardwired* emotioneel affectieve systemen onderscheidt (SEEKING, PANIC/GRIEF = SEPARATION DISTRESS, CARE, LUST, FEAR, ANGER, PLAY).¹ Er bestaat binnen de neuropsychoanalytische beweging grote eensgezindheid over dit model. Turnbull had het over *before chemicals* en *after chemicals* (voor en na het orgasme). Met *before* en *after* correspondeert ook het psychoanalytisch interessante onderscheid tussen *wanting* en *liking* van Kent Berridge, een neurowetenschapper die

zich bezighield met verslaving. Het begin van de seksuele cyclus wordt in hoofdzaak aangedreven door dopamine (SEEKING) naast vasopressine (vooral bij de man, LUST) — stoffen die men algemeen onder *wanting* kan klasseren — terwijl ook oxytocine toeneemt (LUST, vooral bij de vrouw; oxytocine behoort ook tot SEPARATION DISTRESS = het hechtingssysteem) en piekt op het hoogtepunt. Vervolgens komen opiaten vrij (SEPARATION DISTRESS) — mediators bij uitsteking van *liking* — samen met serotonine en tot slot ook prolactine (CARE). Het orgasme is een combinatie van zowel *wanting* als *liking*. We zien dus dat de chemie van de seksualiteit ook stoffen bevat die een rol spelen in andere emotionele systemen. Later in het congres zal Valerie Voon aantonen dat ook compulsief seksueel gedrag met hetzelfde schema van *wanting* en *liking* te analyseren valt. Het verslavende aspect schuilt vooral in een versterking van de *wanting*-circuits (SEEKING), terwijl *liking* na een tijd zelfs afneemt. Turnbull bracht ook het CT-afferent systeem van de *affective touch* onder de aandacht, waarop later in het congres werd ingegaan door de groep rond Aikaterian Fotopoulou en Manos Tsakiris in het kader van hun onderzoek naar de rol van de erogene zones in seksuele opwinding. Blijkbaar beschikt de mens over een eigen perifeer zenuwstelsel voor tedere aanraking, waarbij strelingen van de behaarde huid met een ritme van 1-10 cm/seconde door afzonderlijke C-vezels worden geleid naar aparte projectiezones in de cortex (voornamelijk de rechter insula).² Dergelijke aanrakingen van de erogene zones veroorzaken seksuele opwinding,

maar hebben tegelijkertijd ook een rol in het tot stand brengen van sociale bindingen op lange termijn en verminderen bovendien zowel fysieke als psychologische pijn. Ook hier stellen we dus vast dat de neurobiologie van de seksualiteit overlapt met die van andere affectieve systemen, in de eerste plaats gehechtheid, maar ook pijnregulatie. Het congres bracht verder nog een keur aan hoogst interessante lezingen, bijvoorbeeld over anorexia nervosa (Fotopoulou), slaapstoornissen door schaamte (Frans Schalkwijk), de evolutionaire biologie van het kinderspel (Joshua Kellman), de moleculaire biologie van lust en onlust (Yoram Yovell), en nog vele andere, maar het bijzondere van dit congres school toch nog wel in iets anders. Bovenstaande neuropsychologie was immer het 'gemakkelijke' deel, het kwam er echter op aan deze gegevens ook metapsychologisch te plaatsen. Twee van de belangrijkste protagonisten van de NPSA, Ariane Bazan en Mark Solms, deden hiertoe een verdienstelijke poging. De theoretische controverse die hierdoor ontstond kreeg gaandeweg dit congres in zijn greep en zou eindigen in een niet opgeloste tegenstelling van inzichten. Dat men met het onderscheid tussen wanting en liking ook psychoanalytisch aan het werk kan, toonde Bazan, de gastvrouw van dit congres. Ze gebruikte hiertoe een lacani-aans referentiekader. De redenering gaat als volgt:³ Freuds driftbegrip impliceert een lusteconomie waarin volgens Bazan drie aspecten kunnen worden onderscheiden. Er is om te beginnen de oorspronkelijk door Freud zelf bedoelde lust, het plezier dat een bevredigingservaring met zich meebrengt, met zijn gekende spanningsreductie. Maar er is ten tweede ook de 'driftlust', *jouissance* voor Lacan, waarbij genot geput wordt uit spanningsopbouw, een soort intrinsieke driftactivatie (wanting). De eerste vorm van

genieten (spanningsafvoer) begrenst de laatste (spanningsopbouw). Ten derde is er de 'consumptielust', het affectieve genoegen dat wordt beleefd aan het tot zich nemen van een begeerd goed (liking), in hoofdzaak door opiaten gemedieerd. Dit alles apart nog van de loutere bevrediging van de onderliggende lichamelijke nood. Bij de *jouissance* gaat het genot volledig op in de actie. Dit correspondeert met SEEKING, met het gevoel van 'anticipatorische euforie', gekend in de neurowetenschappen als het mesolimbische dopaminerge beloningssysteem. Allereerste bevredigingservaringen worden door dopaminepieken gemarkeerd en zullen daarom blijvend tot actie aanzetten, zelfs los van enige bevrediging. *Jouissance* is dus een motorisch genieten, een onder spanning staan, dat echter ook pijnlijk kan worden. Bazan maakt vervolgens onderscheid tussen seksuele en niet-seksuele driften. Van seksuele driften is er sprake wanneer er bevrediging geput wordt uit prikkeling van erogene zones, terwijl de niet-seksuele driften homeostatisch gereguleerde lichamelijke noden betreffen. Objecten komen tot stand door deze dopaminepieken, die optreden bij intense bevredigingservaringen. Ze markeren actiepatronen die vervolgens de semantische spil zijn, waaromheen objecten gevormd worden. Wanneer motorische intenties niet meteen tot uitvoering kunnen worden gebracht, geven ze aanleiding tot representaties in het psychische systeem. Het mentale wordt hier dus motorisch gedacht. Seksuele objecten zijn dus niets anders dan geautomatiseerde motorische acties die, veel meer dan niet-seksuele objecten, vanuit taal worden aangedreven dan vanuit de biologie, omdat ze niet aan homeostatisch geregelde behoeften moeten voldoen, maar teruggaan op accidentele prikkeling van de erogene zones.

Solms van zijn kant bouwt een heel andere redenering op. Hij wil Freuds nirwanaprincipe herinterpreteren en niet meer opvatten in termen van entropie (zie de tweede wet van de thermodynamica) zoals Freud, maar als homeostase, het biologisch idee dat Canon in 1932 introduceerde. Biologische systemen streven niet naar een nulpunt (Freuds nirwanaprincipe), maar naar een *settling point*, wat nog iets anders is dan een compromis tussen het lust- en realiteitsprincipe (Freuds constantieprincipe). Voor de theoretische uitwerking hiervan verwijst Solms naar het principe van de vrije energie van de Britse neurowetenschapper Karl Friston, waarover het NPSA-congres van 2017 in Londen ging. Wat telt is dat het lustprincipe in dienst staat van dit herdachte nirwanaprincipe. Er zijn echter niet twee, maar zeven soorten driften, die elk naar homeostase streven, waarmee Solms Panksepps taxonomie van de zeven emotionele systemen in zijn model introduceert. Subjectief komen deze driften voor als affecten, waardoor ze dus ook (voorlopig) zeven vormen van lust en onlust opleveren. De meeste psychologische conflicten zijn daarom terug te brengen tot onverenigbaarheden tussen deze zeven emotionele systemen (bijvoorbeeld CARE en LUST). Ook Freuds idee van fusie-defusie is complexer en geldt niet voor twee, maar voor zeven driften. Het is deze visie waartegen Bazan zich op de tweede dag van het congres samen met Gertrudis Van de Vijver, filosofe aan de Universiteit van Gent, verzet door te stellen dat er ‘geen homeostase van de homeostase’ bestaat. Alle dopaminegesensitiseerde handelingen, die als motorische patronen verder zullen blijven insisteren, zijn schatplichtig aan de particuliere geschiedenis van het subject. Dit geldt ook voor de motorische taalhandelingen van de articulatie — ‘betekenaars’ in het lacaniaans — waarmee de taal

met haar eigen wetmatigheden de wereld van het subject binnentreedt en beheerst. Het is dus zaak om te kijken wat het betekent om te spreken, eerder dan het mentale als een verdergaande complexificatie van homeostatische processen te beschouwen. Het gaat om twee aparte domeinen en niet één zoals Solms denkt, met processen die enerzijds door homeostase en anderzijds door de taal worden aangedreven.

Daar waar Bazan het seksuele als het gebied bij uitstek beschouwt waar de taal vrij spel heeft, omdat het seksuele uiteindelijk neerkomt op prikkeling van de erogene zones en dus niet onderhevig is aan homeostatische noden, ondermijnt Solms in zijn slotbeschouwing aan het eind van het congres het idee van de erogene zones als bronnen van seksualiteit en benoemt het als deel uitmakend van de ‘prehormonale’ opvattingen van Freud. Deze bronnen zijn hormonaal, zelfs in de hersenen, en niet gelegen in de erogene zones.

Het internationale en hoofdzakelijk op de Angelsaksische psychoanalyse georiënteerde publiek van deze neuropsychanalytische congressen, werd in Brussel blootgesteld aan nog andere lacaniaanse sprekers en reageerde hierop met gemengde gevoelens. Bazan en haar medestanders hadden van het thuisvoordeel gebruikgemaakt om de filosofische naïviteit van sommige opvattingen in de (neuro) psychoanalyse aan de kaak te stellen, in het bijzonder Solms’ reductionistisch homeostase-model dat de mens als taalwezen grotendeels negeert. Bazans benadering kan hoogst origineel en leerzaam worden genoemd, maar de soms belerende toon vanuit een soort lacaniaans messianisme wekte weerstand op bij heel wat van de toehoorders. Inhoudelijk kan men Bazan hiernaast een zeker dualisme aanwrijven en een bediscussieerbare interpretatie van Freud (in de lijn van Lacan).

Al met al was het was een hoogst boeiend congres, niet in de laatste plaats door de genoemde controverse. Is het immers niet de spanning, het conflict, de jouissance zelf die vruchten voortbrengt? Ze moet dan wel draaglijk blijven en niet te pijnlijk worden, wat in dit geval niet gegarandeerd is. De toekomst zal het ons leren. Het congres in Puerto Rico van 2020 is verplaatst naar 2021 en zal gaan over klinische techniek.

Literatuur

- BAZAN, A., & DETANDT, S. (2013). On the physiology of jouissance: interpreting the mesolimbic dopaminergic reward functions from a psychoanalytic perspective. *Frontiers in Human Neuroscience* 7, 1-13.
- BAZAN, A. (2015). Het wezenlijke van seks. In M. Kinet & K. Baeten (red.) *Psychoanalyse als seksuologie?* (pp. 37-59). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- MASTERS, W.H., & JOHNSON, V.E. (1966). *Human sexual response*. Toronto/New York: Bantam Books.
- PANKSEPP, J., & BIVEN, L. (2012). *The archeology of mind. Neuroevolutionary origins of human emotions*. New York/London: W.W. Norton & Company.

Noten

- 1 Wie zich hiervoor interesseert kan er het zeer toegankelijke werk van Panksepp en Biven (2012) op nalezen. Het is in de desbetreffende literatuur stilaan een gewoonte geworden de zeven systemen met hoofdletters aan te duiden, wat ik hier consistent toepas.
- 2 Over dit CT-afferent systeem is de laatste tijd heel wat te doen, met onder meer congressen en ook een eigen vereniging: zie IASAT.org.
- 3 Deze redenering is ook terug te vinden in twee publicaties van Bazan, waarvan men bij mij (dirk.olemans@telenet.be) een samenvatting in het Nederlands kan bekomen: Bazan en Detandt (2013) en Bazan (2015).

Liefde luistert, liefde fluistert

Verslag van

Summer University 2020 <Liefde luistert, liefde fluistert>
[online, 1 juli 2020]

MADELEEN VAN DER DEIJL

Uitgerekend in het jaar dat uiteindelijk getypeerd kan worden door termen als <huid-honger>, <eenzaamheid> en <isolatie>, zou de Summer University over de liefde gaan. Door het COVID-19-virus was het dit jaar niet mogelijk op grote schaal samen te komen, van gedachten te wisselen en verbinding met andere deelnemers op te zoeken, zoals we dat van andere jaren gewend zijn. Noodgedwongen werd het programma teruggebracht tot één dag met een online voordracht over <psychoanalyse en liefde> door Marc Hebbrecht en een interessante gedachtewisseling over de liefde vanuit verschillende psychoanalytische stromingen met Ariane Bazan, Leontine Brameijer en Edwin Bouman.

Wat kan de psychoanalyse bijdragen aan ons begrip van liefde en verliefdheid? Juist in dit jaar van de pandemie zijn de begrippen afstand en nabijheid van onschatbare waarde. Hoe zorg je ervoor dat je nog steeds verbonden bent met anderen, maar geen gevaar vormt voor jezelf en de kwetsbare mensen om je heen? Hoe zorg je er als therapeut voor dat de patiënt zich geborgen voelt, maar je ook voldoende afstand houdt wanneer er besmettingsgevaar heerst?

Marc Hebbrecht trapt de online Summer University af met zijn beschouwing van wat de psychoanalyse kan bijdragen aan ons